

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ

ՓԱԼԷ-ՌՈՒՅԱԼ.

Լուդովիկոս ԺԳ Գաղղիոյ թագաւորը տկար մարդ մը ըլլալուն՝ տերութիւնը անկարգութեամբ լեցուեցաւ, եւ մեծամեծք իրարու վրայ նախանձելով՝ մեկգմեկ կը շարդէին, երբեմն ալ թագաւորին դէմ կը միաբանէին :

Այն անկարգութեանց առջեւ առնելու համար Ռիշլիէօ կարդինալին նման մեկը պետք էր.

իր ատենի ամենէն անուանի ճարտարապետն էր, 1636ին հոյակապ պալատը լմընցաւ եւ ըսուեցաւ Պալատ Ռիշլիէօ (Փալէ-Ռիշլիէօ) եւ յետոյ Պալատ Կարդինալի (Փալէ-Բարտինալ) :

Այն շէնքին ներսը հրաշալի կերպով զարդարուեցաւ. տեսնելու արժանի էր երեւելի արանց հանդիսարանը, յորում Գաղղիոյ հռչակաւոր

Փալէ-Ռուայալ

ասիկայ առաջին ոստիկան ըլլալուն պէս անսահման իշխանութիւն մը ձեռք առաւ եւ զամենքը դողացուց : Մեծագոր իշխանութեանը հետ անբաւ հարստութիւն ալ դիզելով, ուզեց ամեն տեսակ փառք ու պատիւ ունենալ. գիտութիւններն ու գեղարուեստները պաշտպանեց, թագաւորական ճապգրատունը հաստատեց, Գաղղիոյ շնմարանը հիմնեց, Սորպոնը նորէն շինեց, Բուսարանական Պարտեզը կարգաւորեց եւ քեատրոններ բացաւ :

Հասարակաց շէնքերէն ետքը իր անձին համար ալ առանձին բնակարան մը շինել տուաւ թագաւորական Լուվր ու Թիւլլլըրի պալատներուն մէջտեղը . 1629ին անոր հիմը ձգեց Լըմէրսիէ, որ

մարդիկներէն քսանըհինգ հոգւոյ կենդանագիրները նկարուած էին նոյն ատենի մեծահամբաւ պատկերահաններէն. անոնցմէ զատ կային նաեւ շատ մը հին կիսանդրիներ :

Մատուռ մը եւ երկու քեատրոն ալ կար մէջը. մատրան բոլոր զարդերը մեծահարուստ բաներ էին, ու խորանին սպասները զուտ բափժու ոսկի՝ ծանրագին գոհարներով ու աղամանդներով զարդարուած : Թեատրոններէն մեկը 600 հոգի կառնէր, միւսը 3,000 հոգի :

Ռիշլիէօ 1639ին փառասիրութեան համար իր պալատը թագաւորին ընծայ տուաւ, բայց անկալի չկրցաւ մէջը բնակիլ. վասն զի Ռիշլիէօյին մահուանէն ետքը ինքն ալ շատ չապրեցաւ .

1642ին ղեկտեմբերի 4ին մեռա Ռիշըլիեօ. յաջորդ տարին ալ ինքը Լուդովիկոս :

Աննա Աւստրիացին որ քագաւորութեան խնամակալն էր, 1643ին իր ղեռնասակ որդւոյն հետ Լուվրը բողոց ու գնաց հոն բնակեցաւ, որ այն ատենէն Փալէ-Ռուայալ՝ այսինքն Փագաւորական Պալատ ըսուեցաւ : Նոյն պալատին մէջ բնակեցաւ նաեւ 1652ին Կարոլոս Առաջնոյն կինը Հենրիէ (Հանրիէթ) : Ետքը 1661ին Լուդովիկոս ԺԳ գայն իր եղբօրը Օռլեանի Փիլիպպոս դքսին

արեւանման լուսովը զիշերները մարդ մէջը պտըտած ատենը վերէն, վարէն, չորս կողմէն ինքզինքը կըտեսնէ. հոն օտարականք իրարու ժամադիր կըլլան. հոն, մանաւանդ ձմեռները, երեկոյեան ճաշերնէն ետեւ վեր վար կըքալեն իբր քէ մոգական լապտերի մը մէջ ըլլային, ինչպէս որ մեր դրած պատկերէն ալ կերեւայ :

Անա այն գեղատեսիլ խանութներուն պատճառաւ է որ Փալէ-Ռուայային անունը բոլոր աշխարհ տարածուած է, եւ օտարական մը չկայ

Կալըրի տ'Օռլեան

տուաւ, որ 1692ին հոն գնաց բնակեցաւ ու մէջը շատ փոփոխութիւններ ըրաւ :

Ետքերը հետզհետէ ընդարձակեցաւ պալատը, պարտեզին չորս կողմը մէկ մէկ բեւեր շինուեցան՝ գեղեցիկ ու հարուստ կրպակներով, հայելապատ ոսկեձեղուն սրճարաններով, մաքուր ճաշարաններով ու կամարակապ ձեմեյեօք զարդարուած : Այն ձեմեյեաց ամենէն գեղեցիկն է հանդիսարան Օռլեանի (Կալըրի տ'Օռլեան) ըսուածը, որ 1829ին աւարտեցաւ. ասոր բարձրաբերձ ձեղունն ու պատերը ապակիով պատուած են, այնպէս որ կազերու

որ Փարիզ գայ ու այն խանութներուն մէկէն բան մը չգնէ, որչափ ալ անոնք քանկազնոյ վաճառեն ապրանքին :

Հիմա բուն պալատին մէջ մեծին Նափոյեոնի եղբայրը Հերոնիմոս իշխանը կընստի :

Օռլեանի հանդիսարանէն ելլելուդ պէս առջեւ կ'ելլէ պարտեզն որ զուգահեռագիծ մի է՝ իւրաքանչիւր կողմը երկու կարգ հովանաւոր ծառեր տնկուած. մէջտեղը 20 մեքր տրամագիծով աւազան մը ունի. անոր երկու ծայրն ալ վանդակապատ մարգագետիններ՝ զոյնզոյն ծաղկօք :

նորատունկ մոլաբզենեօք ու քանի մը արձաններով զարդարեալ : Այն արձաններէն մէկուն ետեւը կրանիք կոթողի մը վրայ կեցած է Փալէ-Ռուայալի հռչակաւոր հրետաժամացոյցը (canon-horloge) : Պայծառօրմը չըլլար որ կեսօրուան մօտ այն փոքրիկ հրազենքին չորս դին դատարկաշրջիկ կամ հետաքրքիր մարդկան խումբ մը պատած չըլլայ, որ անդադար կըսեն. — Պիտի նետուի. նետուեցաւ. Պիտի չնետուի. Կեսօր է. Կեսօրն անցաւ. Ինչո՞ւ չնետուիր, պայծառ արեւ կայ : — Եւ շատ անգամ դեռ խօսքը բերաննին եղած ատենը յանկարծ հրետը շառաջմամբ կընետուի եւ անհամբեր սպասողները ուրախութեան նշաններ եւ հաճու-

թեան ձայներ կընանեն : Հրետին մեծութիւնը երկու տասնամեքր երկայնութիւն ունի. ամէն օր վառօդով հասարակ հրետի մը պէս կըլեցընեն. ծակին վրայ կրկնակորնքարդ ռսպնածեւ մը հաստատուած է. եւ որովհետեւ ճիշդ միջօրեական գծին տակն է, արեւը կեսօրն հոն հասնելուն պէս՝ ճառագայթները ռսպնածեւին վրայ կըգարնեն կըտաքցընեն, ու վառօդը բռնկելով հրետը կընետուի : Բայց ասով միշտ կեսօրն անվրէպ չիմացուիր, վասն զի շատ անգամ վառօդը անձրեւէ կամ նաեւ պարզ օդին խոնաւութենէն քրջելով՝ շուտ մը չվառիր :

ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ ԶԱՄԻՆ 1855 Դ.

Տաճկաստանի մէջ շատ տեսակ բժիշկներ կան : Նախ եւ առաջ քրիստոնեայ բժիշկներ. ասոնց շատը Եւրոպայի համալսարաններուն մէջ կըրթուած գիտուն մարդիկ են, եւ Տերութեան մեծամեծ քաղաքներուն մէջ կըբնակին : Որովհետեւ շատը ֆռանկ՝ այսինքն Գաղղիացի կամ Գերմանացի են, շատ անգամ եղած է որ Տաճկներուն մէջ ազգեսները բժիշկ կըկարծեն որ եւ իցէ Եւրոպացիի հագուստ ունեցող մարդը : Ասոր համար շատ Եւրոպացիներ որ իրենց երկրին մէջ բժշկութեան այբուբենն ալ չէին գիտեր՝ Տաճկաստանի մէջ բժշկի անուն հաներ են որ ստակ վաստըկին, եւ կամ համարձակ ու անվախ կեանք մը անցընեն : Մալքացիին մէկը որ Բորֆու կողմին մէջ նամակ բաժնող էր, Տաճկաց բանակին մէջ՝ բժիշկ է : Նափոյեռնի բանակին բմբկահարաց հրամանատարներէն մէկը Զմիւռնիոյ մէջ բժշկութիւն կընէ ու ամենուն առջեւն ալ մեծ պատիւ ունի : Քրիստոնեայ բժիշկներէն վերջը յոյն եւ հրեայ բժիշկները կուգան. եւ այս կարգը դիպուածական բան չէ, հասարակաց կարծիքովը որոշուած է : Հրեայ բժիշկները շուկաներուն մէջ ամէն տեսակ անուշահոտ եղերով դեղեր կը-

ծախեն. ոմանք ալ շուկային մէջ քաղելով կըպոռան քէ անա բժիշկը կանցնի : Ատեն ատեն Տաճկին մէկը տնէն դուրս կեցէ, քեւը անոնց կերկընցունէ որ երակը նային, անոնք ալ փոշի մը կամ դեղահատ մը կուտան որ հիւանդը իրենց առջին կըկցէ :

Նանեայի կուսակալութեան մէջ պզտիկ ժողովուրդ մը կայ որ քէ վաճառականութիւն կընէ եւ քէ բժշկութիւն, եւ այս արհեստները որդւոց որդի կաւանդէ. գրեթէ բոլոր Եւրոպական Տաճկաստանին բժիշկները ասոնցմէ են : Տաճկի մը համար վարպետ բժիշկը այն է որ երակը նայելուն պէս՝ իսկոյն դեղ մը կապսպրէ ու հիւանդութեան որչափ ատեն քշելիքը կըսէ. ուրիշ որ եւ իցէ հարցմունք կամ քննութիւն որ ընէ՝ տգիտութեանը նշան կըսեպուի : Օփսիւնհայմ բժիշկը որ երեք տարի Տաճկաստան կեցեր է իբրեւ եպարքոսին բժիշկ, Քեանեա Պէյին կնոջը հիւանդութեան ատեն անոր ըրած այցելութիւնը կըպատմէ. « Հարեմի դուռը բացուեցաւ, կըսէ, ու « գիս ներսի պարտեզին մէջ սպասեցուցին. քիչ « ատենէն ուրիշ դուռ մըն ալ բացուեցաւ, եւ « երեսը լաջակ ձգած կին մը գիս ներս առաւ, « որ կանանոցի վերակացուն է եղեր : Ուրիշ « պարտեզէ մը անցուց ու բուն կանանոցը տա- « բաւ գիս, ուր տեղ շատ մը տղաք եւ ճերմակ « ու սեւ գերիներ կային, եւ վարագոյրներուն « ետեւէն գողի պէս ինծի կընային : Վերջապէս « հիւանդին սենեակը մտայ որ բարձերու վրայ « պառկած էր, եւ ոտքէն մինչեւ գլուխը այնպէս

¹ Վերնագրոյս բուսականն ալ կիմացուի որ այս հատուածը քանուկերէն տարի առաջ գրուած ըլլալուն՝ զարմանք չէ որ հիմաւուան Տաճկաստանի բժիշկներուն վիճակին բոլորովին յարմար չընենայ : Մակայն այս հատուածը միայն Կոստանդնուպոլսոյ համար գրուած ալ պէտք չէ հասկընալ, հապաբորը Տաճկաստանի :